

گذری بر بافت تاریخی ترکان

(بررسی، مطالعه و مستندنگاری)

مؤلف:

مهندس سعیده اکبری

انتشارات نویسندگان فارس

۱۳۹۸

سلسله انتشارات - ۱۸۸

ایران‌شناسی - آثار تاریخی - ۱۲

سرشناسه	:	اکبری، سعیده، ۱۳۶۸-
عنوان و نام پدیدآور	:	گذری بر بافت تاریخی ترکان (بررسی، مطالعه و مستندنگاری) / مؤلف: سعیده اکبری / ویراستار: کرامت یزدانی (اشک).
مشخصات نشر	:	شیراز: انتشارات نویسندگان پارس، ۱۳۹۸
مشخصات ظاهری	:	۴۰۰ ص.: مصور (بخشی رنگی)، جدول.
شابک	:	۹۷۸-۶۲۲-۶۸۷۵-۱۰-۳
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فیبا
موضوع	:	ترکان (روستا)
موضوع	:	Torkan (Iran)
موضوع	:	روستاها -- ایران -- یزد (استان)
موضوع	:	Villages -- Iran -- Yazd (Province)
شناسه افزوده	:	یزدانی، کرامت (اشک)، ۱۳۵۰-: ویراستار
رده‌بندی کنگره	:	DRS۲۰۷۹
رده‌بندی دیویی	:	۹۵۵/۹۲۲۲
شماره کتابشناسی ملی	:	۵۷۹۰۴۹۰

انتشارات نویسندگان پارس

گذری بر بافت تاریخی روستای ترکان

(بررسی، مطالعه و مستندنگاری)

مؤلف: سعیده اکبری □ ناشر: نویسندگان پارس

ویراستار، صفحه‌آرا و طراح جلد: کرامت یزدانی (اشک)

عکس روی جلد: رضا یزدانی □ نوبت چاپ: اول، مرداد ۳۹۸

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۸۷۵-۱۰-۳ □ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۸۵۰۰۰ تومان

مرکز نشر: شیراز، خیابان برق، پلاک ۱۶، انتشارات نویسندگان پارس

E-mail: nevisandegan.pars@gmail.com

این کتاب با حمایت دهیاری روستای ترکان چاپ و منتشر شده و همه حقوق مادی و معنوی آن، متعلق به دهیاری یادشده است.

فهرست مطالب

۱۹		سخن‌سر
۲۳		پیشگفتار
۲۷		سخن مؤلف
۳۱		فصل اول: مطالعات و پژوهش‌های پایه
۳۳		معرفی و بررسی اجمالی استان یزد
۳۳		موقعیت و محدوده‌ی جغرافیا
۳۴		موقعیت طبیعی و آب و هوا
۳۷		تقسیمات کشوری
۴۵		شهرستان خاتم
۴۹		پیشینه تاریخی
۶۱		وجه تسمیه
۶۸		میراث تاریخی و طبیعی شهرستان خاتم
۷۲		آثار و ابنیه تاریخی شهرستان
۷۴		ساختار فرهنگی شهرستان خاتم
۷۶		قومیت‌ها در شهرستان خاتم
۷۷		دین و مذهب در شهرستان خاتم

منابع طبیعی و اقلیمی شهرستان خاتم.....	۷۹
منطقه کوهستانی.....	۷۹
غارها.....	۷۹
غار خانه خدا.....	۷۹
غار بابازاهد.....	۸۰
دشت و کویر.....	۸۰
درختان.....	۸۰
چنارهای کر کرخنگان.....	۸۱
مزارع.....	۸۱
چشمه انار.....	۸۱
سرچشمه.....	۸۲
گونه‌های جانوری شهرستان خاتم.....	۸۳
پرندگان شهرستان خاتم.....	۸۵
محیط زیست.....	۸۷
منطقه جنگلی.....	۸۷
منطقه کوهستانی.....	۸۷
منطقه دشت و ماهوری.....	۸۷
بررسی اجمالی روستای ترکان.....	۸۸
پیشینه تاریخی.....	۸۹
بررسی سیر تحول تاریخی روستا در دوره‌های مختلف.....	۸۹
روستای ترکان در زمان هخامنشی.....	۸۹
روستای ترکان در دوران اشکانی.....	۸۹
روستای ترکان در دوران ساسانی.....	۹۰
منابع آب.....	۹۱

۹۱	آب کشاورزی
۹۱	آب شرب
۹۲	ارتفاعات
۹۲	نواحی با ارتفاعات بالای ۲۰۰۰ متر
۹۲	نواحی با ارتفاع بالای ۱۵۰۰
۹۲	نواحی پست و کفه‌ای
۹۳	عوارض طبیعی و مصنوعی
۹۴	۱- کویر هرات و مروست
۹۴	۲- سند آبرفتی مروست
۹۴	۳- حوضه آبرفتی مهریز - هرات
۹۵	جمعیت
۹۶	مطالعه و بررسی پایتخت‌های ترکمان
۹۷	ویژگی‌های طبیعی - جغرافیای روستای ترکمان
۹۷	موقعیت جغرافیایی و عوارض طبیعی
۹۷	خاک
۹۷	پوشش گیاهی
۹۸	ویژگی‌های اقلیمی
۹۸	هواشناسی (دما، رطوبت، باد، تابش آفتاب)
۹۸	دمای هوا
۹۸	دما و فشار هوا
۹۹	ریزش‌های جوی
۹۹	رطوبت نسبی هوا
۱۰۰	تبخیر
۱۰۰	بادها

معرفی و بررسی منابع طبیعی و محدوده‌ی اراضی کشاورزی ترکان.....	۱۰۱
رودخانه بوانات - مروست.....	۱۰۱
قنوات.....	۱۰۱
چشمه.....	۱۰۱
چاه.....	۱۰۱
اراضی زراعی و باغات.....	۱۰۲
حوادث و مخاطرات طبیعی.....	۱۰۲
زلزله.....	۱۰۲
سیل.....	۱۰۳
خشکسالی - برسیس.....	۱۰۴
مخاطرات انسانی.....	۱۰۴
مهاجرت.....	۱۰۴
ویژگی‌های اجتماعی و جمعیتی روستای ترکان.....	۱۰۵
روند تحولات جمعیتی تعداد بعد خانوار.....	۱۰۵
نرخ رشد جمعیت.....	۱۰۵
توزیع جنسی جمعیت.....	۱۰۷
نرخ باسوادی.....	۱۰۷
دین، مذهب و زبان.....	۱۰۸
قومیت‌ها در روستای ترکان.....	۱۱۰
بلوچ‌ها.....	۱۱۰
بار تکفل.....	۱۱۰
شناخت و بررسی نظام اجتماعی - فرهنگی روستای ترکان.....	۱۱۲
نظام تصمیم‌گیری مدیریت بومی روستای ترکان.....	۱۱۲
مالکیت و نحوه تقسیم اراضی روستا.....	۱۱۲

ویژگی اقتصادی روستای ترکان.....	۱۱۴
جمعیت فعال اقتصادی و نرخ بیکاری.....	۱۱۴
جمعیت شاغل در بخش‌های اقتصادی.....	۱۱۴
کشاورزی.....	۱۱۴
بررسی فعالیت‌های اقتصادی در بخش کشاورزی و زراعت.....	۱۱۴
باغداری.....	۱۱۵
دامداری.....	۱۱۵
صنعت.....	۱۱۶
سرخس.....	۱۱۶
فصل دوم: مبانی نظری مطالعه و بررسی.....	۱۱۷
مبانی نظری مطالعه و بررسی روستای ترکان.....	۱۱۹
تعریف و مفهوم شهر و روستا از دیدگاه معیشتی.....	۱۲۲
تعریف و مفهوم روستا از دیدگاه جغرافیا-اقلیمی.....	۱۲۶
طبقه‌بندی گونه‌های مسکن روستایی.....	۱۲۶
تیپولوژی سکونتگاهی روستایی.....	۱۲۸
موقعیت و کارکرد های سکونتگاه‌های روستایی.....	۱۲۸
عوامل مؤثر در شکل‌گیری و استقرار سکونتگاه‌ها.....	۱۳۰
عوامل محیط طبیعی.....	۱۳۲
عوامل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی.....	۱۳۳
نحوه استقرار سکونتگاه‌های روستایی در ارتباط با محیط‌های جغرافیایی.....	۱۳۴
بررسی الگوهای شکل‌گیری و استقرار سکونتگاه‌های روستایی.....	۱۳۵
روستاها با الگوی سکونتگاه‌های خطی.....	۱۳۵
روستاها با الگوی سکونتگاه‌های کانونی یا میدانگاهی.....	۱۳۷

۱۳۸	روستاها با الگوی سکونتگاه‌های صفحه‌ای
۱۴۰	بررسی و تحلیل بافت و کالبد روستایی
۱۴۴	بررسی خصوصیات کالبدی- ساختاری بافت تاریخی روستای ترکان
۱۴۴	مطالعه و بررسی منطقه روستایی ترکان
۱۴۴	بررسی سازمان فضایی- کالبدی روستا
۱۴۶	مطالعه و بررسی عوامل مؤثر در شکل‌گیری و توسعه روستای ترکان
۱۴۷	مراحل گسترش کالبدی روستا و جهت گسترش فعلی آن
۱۴۷	هسته اولیه روستا
۱۴۷	مرحله اول توسعه
۱۴۷	مرحله دوم توسعه
۱۴۷	جهت فعلی گسترش روستا
۱۴۹	اسناد تاریخی، موضوعی روستای ترکان در متون و سفرنامه‌ها
۱۴۹	روستای ترکان در سفرنامه‌ها
۱۴۹	۱) سفر جوزفا باربارو ایتالیایی به روستای ترکان
۱۵۰	۲) سفر آمبروسیو کنتارینی، سفیر ایتالیایی به روستای ترکان
۱۵۱	۳) عبور جهانگرد ایتالیایی از روستای ترکان
۱۵۲	بررسی و دوره‌شناسی معماری بافت روستای ترکان
۱۵۲	گاهنگاری و سفال‌شناسی منطقه
۱۵۳	بررسی و تحلیل بافت و کالبد و الگوی روستای ترکان
۱۵۳	بافت قدیم
۱۵۳	بافت میانی
۱۵۴	بافت جدید
۱۵۷	فصل سوم: پژوهش‌های میدانی و مطالعات کالبدی

۱۵۹.....	بررسی کالبدی بافت تاریخی - فرهنگی روستای ترکان
۱۶۷.....	بررسی فضاها و ابنیه باارزش فرهنگی و تاریخی بافت روستای ترکان
۱۶۷.....	ارزش‌های معماری
۱۶۸.....	ابنیه و فضاهای باارزش
۱۶۸.....	ارزش‌های تاریخی
۱۷۱.....	آثار تاریخی واقع در بافت کهن روستای ترکان
۱۷۱.....	برج میان‌ده ترکان
۱۷۴.....	برج تاریخی نصرالله
۱۷۶.....	خانه رینتی سداقت
۱۷۸.....	خانه تاریخی سمرانی
۱۸۰.....	خانه کربلایی مضار
۱۸۲.....	ساباط اکبر غلام‌سیر
۱۸۳.....	بقعه شریف‌السادات (حضر تافل)
۱۸۸.....	حسینیه میان‌ده روستای ترکان
۱۹۱.....	مسجد جامع احمد ترکان
۱۹۲.....	مسجد جلال ترکان
۱۹۳.....	مسجد کربلایی محمد هاشم
۱۹۴.....	نگاره، نقشه و پلان‌هایی از بافت کهن روستای ترکان
۲۳۱.....	فصل چهارم: مطالعه و بررسی کاربری‌های وضع موجود
۲۳۳.....	مطالعه و بررسی کاربری‌های وضع موجود بافت ترکان
۲۳۳.....	کاربری مسکونی
۲۳۳.....	کاربری تجاری
۲۳۳.....	کاربری تجاری (شرکت تعاونی)

تحلیل کالبدی راه‌ها و شبکه ارتباطی.....	۲۶۵
نظام سلسله مراتب راه‌ها و دسترسی‌ها.....	۲۶۵
معیار درجه یک.....	۲۶۶
معیار درجه دو.....	۲۶۶
معیار درجه سه.....	۲۶۷
بررسی نحوه ارتباط راه و معیار با نظم‌ها.....	۲۶۸
نظم مقدس.....	۲۶۸
نظم هوا.....	۲۶۸
نظم آب.....	۲۶۸
نظم گیاه.....	۲۶۹
نظم خاک.....	۲۶۹
تحلیل شبکه ارتباطی و دسترسی‌های داخلی از نظر عملکرد.....	۲۷۰
روند تاریخی توسعه راه‌ها و معیار در روستای ترکان.....	۲۷۰
معیار اصلی درجه یک.....	۲۷۰
معیار فرعی درجه یک.....	۲۷۱
دسترسی.....	۲۷۱
حجم ترافیکی خیابان‌های پیرامون بافت تاریخی روستای ترکان.....	۲۷۲
فصل ششم: مطالعه و بررسی اجتماعی و جمعیتی.....	۳۱۱
بررسی ویژگی‌های اجتماعی، جمعیتی و اقتصادی ترکان.....	۳۱۳
روند تحولات جمعیتی روستای ترکان.....	۳۱۳
تعداد و بعد خانوار در روستای ترکان.....	۳۱۳
نرخ رشد جمعیت روستای ترکان.....	۳۱۵
نرخ رشد ترکیبی و طبیعی جمعیت و میزان مولید و مرگ و میر.....	۳۱۵

توزیع سنی جمعیت روستای ترکان.....	۳۱۶
توزیع جنسی جمعیت روستای ترکان.....	۳۱۸
نسبت جنسی.....	۳۱۸
تحلیل و بررسی جمعیت وضع موجود روستای ترکان.....	۳۱۸
مطالعه و بررسی ویژگی های عملکردی - اقتصادی روستای ترکان.....	۳۲۵
جمعیت فعال و نرخ بیکاری در روستای ترکان.....	۳۲۶
بررسی فعالیت های اقتصادی در بخش کشاورزی و زراعت ترکان.....	۳۲۶
جمعیت شاغل در روستای ترکان در بخش های مختلف اقتصادی.....	۳۲۷
بررسی فعالیت های اقتصادی در بخش دامداری در روستای ترکان.....	۳۲۷
بررسی فعالیت های اقتصادی در بخش صنعت.....	۳۲۸
تحلیل و بررسی تسهیل های اقتصادی و اشتغال را در ترکان.....	۳۲۸
۱- وجود آثار اشیاء تاریخی کهن و ارزشمند تاریخی و باستانی.....	۳۲۹
۲- وجود جاذبه های طبیعی گردشگری.....	۳۲۹
۳- صنایع دستی و هنرهای سنتی و محلی روستا.....	۳۲۹
۴- وجود اراضی حاصلخیز کشاورزی و زراعی در اطراف روستا.....	۳۳۰
بررسی و برآورد قیمت زمین و مسکن در روستای ترکان.....	۳۳۰
تحلیل و جمع بندی مطالعات کالبدی بافت فرهنگی، تاریخی ترکان.....	۳۳۲
نحوه استقرار و شکل گیری روستای ترکان.....	۳۳۳
- مرحله اول توسعه.....	۳۳۴
- مرحله دوم توسعه.....	۳۳۴
جهت فعلی گسترش روستا.....	۳۳۴
نحوه استقرار و شکل گیری و توسعه کالبدی محلات و بافت روستا.....	۳۳۵
محلات تاریخی روستای ترکان.....	۳۳۶
فصل هفتم: تحلیل و جمع بندی مطالعات کالبدی.....	۳۴۳

تحلیل و بررسی مشکلات پیش روی بافت کالبدی روستای ترکان.....	۳۴۵
نتیجه گیری تحلیل.....	۳۴۶
بررسی قابلیت احیاء و سرمایه گذاری در ابنیه ترکان (وضع موجود).....	۳۴۷
فصل هشتم: اصول عمده طراحی مسکن در بافت های تاریخی.....	۳۵۱
راهنمها و توصیه های اصول عمده طراحی مسکن در بافت های تاریخی.....	۳۵۳
ضوابط و مقررات اجرایی در تفکیک اراضی، ساختمانی و فضاهای عمومی.....	۳۵۵
تعریف محدوده ی قانونی و کالبدی روستا.....	۳۵۵
تبصره.....	۳۵۵
ضوابط مرتبط به نحوه استفاده از اراضی.....	۳۵۶
ضوابط و مقررات ساختمان با توجه به معیارهای اقلیمی.....	۳۵۶
ضوابط و مقررات ساختمان با توجه اصل اشرف گرایی.....	۳۵۷
ضوابط و مقررات در حوزه معماری مسکونی.....	۳۵۷
مقررات تفکیک اراضی.....	۳۵۷
مقررات احداث ساختمان.....	۳۵۷
مقررات احداث ساختمان در حوزه کاربری راضی مزروعی و باغات.....	۳۵۸
تبصره.....	۳۵۸
حریم های قانونی و ضوابط آنها در طرح های هادی روستا.....	۳۵۹
توصیه های طراحی معماری ابنیه مسکونی در بافت تاریخی ترکان.....	۳۶۱
معیارها و اصول طراحی در طرح هادی روستا.....	۳۶۳
الگوهای پیشنهادی طراحی معابر در بافت.....	۳۶۴
فصل نهم: نگاره هایی از روستای تاریخی ترکان.....	۳۷۳
منابع و مآخذ.....	۳۹۷

سخن ناشر

تمدن و فرهنگ هر کشوری، هم‌زمان با تاریخ آن کشور است. به کمک آثار کتبی، باقیمانده آثار باستان‌شناسی، آزمایش‌های نوین، سنگ‌نبشته‌ها، آثار باقیمانده کتبی بر روی ظروف سفالی و نیز به کمک تحقیقات علمی جدید، می‌توان درباره گذشته کشوری و نیز تاریخ سوابق تاریخی ملتی و همچنین اهمیت و نفوذ تمدن و فرهنگ آن کشور به گفت‌وگو و بحث پرداخت. تمدن با خوشبختی و پیشرفت هر کشور و ملتی ارتباط مستقیم دارد، در صورتی‌که فرهنگ هر کشور مربوط است به پیشرفت اخلاق مردم هر کشور یا به عبارت دیگر تمدن و فرهنگ، همانند دانه‌های زنجیر به هم پیوسته‌اند. در تاریخ تمدن‌های کهن جهان، ایران، برجسته‌ترین و مهمترین سهم در بخشیدن زندگی و درخشش، به دیگر مردم جهان داشته است. در حالی‌که از بسیاری از اقوام کهن جهان اثری برجای نمانده است، ایران و فرهنگ و تمدن آن در برابر حوادث گوناگون روزگار برای هزاران سال، پایداری نموده و برجای مانده است. تنها همین یک نکته برای عظمت و بزرگی ایران و تمدن و فرهنگ گذشته‌اش کافی است.

در این میان، روستای تاریخی ترکان، از توابع شهرستان خاتم، همواره در پهنه تاریخ، فرهنگ و تمدن این سرزمین اهورایی، جایگاهی ویژه داشته است. جایگاه ارزشمند این تکه از بهشت در جنوب ایران، گستردگی سرزمینی، ویژگی‌های

گونه گون آب و هوایی و زیست بومی، همگی، آن را گنجینه‌ای از توانایی‌ها و پیوند هماهنگی از باشندگی انسان و بوم و دورنمای زیبایی از جلوه‌گری تاریخ و طبیعت ساخته است.

سرپناه‌های گوناگون زیستی، دیدگاه‌های گونه‌گون بشمار، آداب و آیین‌ها، مهرافروزی، شیرین‌سخنی و اندیشه‌ورزی بلند مردم آن نیز به مانند طبیعت دلتوازش ریشه در تاریخ کهن این مرز و بوم دارد. جایگاه شایسته و فراخور جغرافیایی آن، این خطه را، از کهن‌ترین روزگاران، نقطه‌ای خاص و مهم در منطقه ساخته است. ترکان، این دردانه کویر که تاللو شگرفش از پس غبار قرن‌ها همچنان دیده‌نوار است یکی از مراکز مهم فرهنگ و تمدن به‌شمار می‌رود و در بین سرزمین‌هایی که انسان‌های بک‌جانشین در پهنه آن عمری چندین هزارساله را داشته‌اند، جایگاه خاصی دارد. روستای ترکان، روزگاری در تاخت و تاز هخامنشیان، اشکانیان، ساسانیان و ساسانیان بعد از اسلام چون ایلخانیان و افشاریان به سر برده است و همیشه از مناطق سوق‌الجیشی مهمی به‌شمار می‌رفته است. باید گفت از آثار تاریخی کم‌نظیر آن، چون برج‌ها که نزدیک به سیصدواندی سال، شذائد روزگار، خم به‌ابرویشان بیارزده، بقعه متبرکه‌اش، به‌عنوان جایگاهایی مقدس، پناهگاه مردم بوده و حس‌سبیه‌های زنده از روزگار صفویه و قاجاریه که خشت‌خشت آن صدای سینه‌زنی و زنج‌زنی و مداحی گذشتگان را در خود ثبت کرده‌اند. از ویرانه‌های قلعه‌های تاریخی از خانه‌های زیبا و تاریخی آن، از ساباط‌هایی که روزگار در دل تابستان، ملجاء دوستی و همدلی مردم بودند. از بالاخانه‌هایی که در هرم آفتاب و شب‌های پرستاره کویر، زیبایی آن را دوچندان می‌کرد. از آسیاب‌های آبی تا کفه نمک، چاه تلمبه‌های فراوان تا چشمه‌های زلال، قنات‌هایش که امروز تشنه شده‌اند تا صحرایا، از

خانه‌باغ‌ها و کوچه‌باغ‌ها. از نقش‌خوانی دخترکان صبور و زحمت‌کش تا دست‌های پینه‌بسته پیرمردانی استوار در کوچه‌باغ‌ها که با گذر نزدیک به نود بهار از زندگیشان هنوز همچون کوهی استوار، بوی تلاش و حیات می‌دهند که به غیرت آرام‌لمیده در خمودگی زندگی شهرنشینی تلنگر می‌زند.

از دلاورمردی‌های جوانانش در روزگار نبرد با دشمن تا گلزار شهدا و پرچم‌هایی که هنوز استوار برافراشته‌اند.

داشته‌ام می‌روستای ترکان در دل کویر، به ژرفا و بلندای اندیشه آدمی، نوید هستی می‌دهد و ظرافت اندام آهوان دشت‌هایش به نگاره‌های خاتم شیراز و پارس جان می‌بخشد.

«نویسندگان پارس» انبوه‌هایی اهل قلم را که در راستای فرهنگ، هویت، تمدن، دین، ادبیات و هنر به روش در این شهرستان مهم فرهنگور و متمدن قلم می‌زنند با افتخار در سرتاسر گیتی منتشر خواهد نمود تا مثل همیشه تاریخ، مردم نویسندگان جهان به وجود و هویت، نام و اندیشه ایران و ایرانی افتخار نمایند.

آری، «انتشارات نویسندگان پارس» بر خود می‌داند که پاتوقی شده‌است برای اندیشه نویسندگان سرزمین اهورایی ایران.

باشد که «گذری بر بافت تاریخی روستای ترکان»، نخستین پژوهشگر برجسته خاتم، سرکار خانم مهندس سعیده اکبری، مورد پسند همگان قرار گیرد. ایدون بادا.

کرامت یزدانی (اشک)

مدیرمسئول انتشارات نویسندگان پارس

۳۱ مرداد ماه ۱۳۹۸

شیراز